

РЕЦЕНЗІЯ

на дисертаційну роботу **Кучеренко Світлани Володимирівни**

*«Юрій Липа в українському національному русі
першої половини ХХ століття»,*

подану до захисту на здобуття наукового ступеня **доктора філософії**
з галузі знань 03 «Гуманітарні науки»
та спеціальності 032 «Історія та археологія»

Актуальність теми. Подана на рецензію робота присвячена історичній проблемі, що має наукову та суспільну актуальність. Наукова актуальність визначена тим, що, попри те, що діяльність представників родини Лип має вже ґрунтовну історіографію, постать Юрія Липи ще не мала прикладу всебічного вивчення, з спробою подачі цілісного концептуального бачення його біографії як життєтворчості та з виявленням ролі в «саморозвитку» Ю. Липи розуміння ним національної ідеї та місця України серед інших народів та держав. Наукова актуальність теми пов'язана і з необхідністю більш глибокого текстуального аналізу праць Ю. Липи, його публіцистики, з потребою перегляду та доповнення фактів біографії, починаючи з періоду формування особистості і завершуючи складними обставинами періоду Другої світової війни, реконструкції історії створення окремих праць і творів, сприйняття ідей Ю. Липи з боку сучасників, його спроб поєднати власні ідеї з громадсько-організаційною діяльністю та ін.

Суспільна важливість теми співвідноситься з сучасною ситуацією російсько-української війни, яка актуалізує необхідність осмислення інтелектуальної спадщини, пов'язаної зі ствердженням самостійного, за висловом Ю. Липи, «органічного», історичного шляху України та її важливого місця у світовій, європейській та регіональній (чорноморській) історії серед інших народів та держав. Важливість теми пов'язана і з процесами національної консолідації, проблемою значення міжпоколінних зв'язків в історії нації, приклад чого дає нам родина Лип.

Оцінка змісту дисертації й глибини аналізу проблеми, відповідності роботи вимогам до оформлення. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, дванадцяти підрозділів, висновків, списку використаних джерел та літератури (позиція). У роботі також вміщено інформативні додатки, які вдало доповнюють матеріал дисертації. Загальний обсяг роботи = 260 с.

Структура роботи логічна, відповідає вимогам до дисертації, поставленій дослідницькій меті та завданням.

У вступі є всі необхідні складові, питання актуальності теми визначено переконливо, мета, предмет та об'єкт визначені логічно, визначені необхідні для досягнення мети дослідницькі завдання, територіальні межі відповідають фактам біографії Ю. Липи, чітко сформульована новизна отриманих результатів, наведений перелік публікацій, апробацій, ґрунтовно охарактеризовано практичне використання результатів дослідження.

У розділі I «Історіографічна, джерельна та методологічна база дослідження» наводиться детальний аналіз історіографії проблеми,

періодизація досліджень «життя і діяльності» з виокремленням «двох послідовних етапів – діаспорного та теренного». У свою чергу «теренний етап» поділений на 5 періодів або хвиль. Звертає на себе увагу доробок самої авторки у вивченні та популяризації життя та діяльності Ю. Липи. Також у розділі вміщено ґрунтовну характеристику використаної джерельної бази, масиву архівних джерел з українських та закордонних архівів, вказано на значення родинних та персональних архівів. Визначається інформативний потенціал джерел, особлива увага приділена значенню епістолярії та мемуарам, а також усноісторичним джерелам, художнім творам та публіцистиці, матеріалам преси. Охарактеризовано, які саме питання були з'ясовані чи уточнені завдяки використанню архівних джерел. Окремо у розділі здійснено аналіз методології дослідження, наведено приклади використання різних дослідницьких методів. Використовуючи міждисциплінарний підхід, авторка спеціально вказує на значущість для своєї роботи соціологічної теорії життєтворчості.

У розділі 2 «Формування особистості Юрія Липи та його причетність до національно-визвольних змагань» авторка простежує процес формування особистості Ю. Липи, на вплив виховання спершу на Полтавщині у священницькій, а після всиновлення батьком І. Липою - інтелігентській родині (у Дальнику та Одесі), де він цілеспрямовано, на відміну до попереднього періоду, виховувався в національному українському дусі. У розділі встановлено коло діячів українського руху, які здійснювали вплив на юнака, показано формування інтересу до галицьких українців та Галичини та визначення позиції юнака стосовно Російської імперії та її політики. У розділі висвітлюється також участь Лип та Юрія Липи зокрема у подіях революції з 1917 р., за допомогою видавничої діяльності та публіцистики, що отримала ідеологічне оформлення у «мазепинстві» як русі за самостійність України. Показана громадсько-політична та власне революційна (антигетьманська) діяльність Ю. Липи в Одесі, участь у створенні, визначенні ідеологічних засад, завдань та діяльності молодіжних організацій, зокрема, у створення студентської корпорації «Україна» як зародку в Одесі майбутньої системи корпорацій по всій Україні. У розділі висвітлено також отримання Ю. Липою освіти, участь в літературному житті Одеси. Завершує розділ звернення до проблематики виїзду Лип на еміграцію, у тому числі до періоду перебування у Кам'янці-Подільському, до перших років перебування у Польщі, отримання освіти у Познанському університеті

У розділі 3 «Юрій Липа як громадський діяч, медик і письменник у міжвоєнній Польщі» приділяється увага участі Ю. Липи у «чорноморському русі», вказується на програмну роль його праць. Висвітлена увага Ю. Липи до проблеми виховання «українських провідників», типу українського інтелігента, спроможного до державницької праці. Розкрито його уявлення про «Чорноморе» як надпартійну організацію українського студентства, своєрідний Орден. Висвітлено поширення Ю. Липою в публіцистиці «корпораційної ідеології», що розглядалась як частина процесу розбудови державності. Надана характеристика публіцистики та літературної діяльності

Ю. Липи, пов'язаних з національними ідеологічними завданнями. Окреме місце займає характеристика публіцистики Ю. Липи другої половини 1930-х рр., праць «Українська доба» і «Українська раса», «Призначення України», де знайшла відображення національна історіософія України, яка, володіючи довгою історичною традицією, має перетворитися в геополітичну одиницю, призначення якої полягає «тільки в ній самій, її доля є в її людях та в їх моральних і матеріальних засобах». Приділяється увага археологічним зацікавленням Ю. Липи, пов'язаним з з'ясуванням питання про давність народу, мови. Слушно приділена увага до змісту термінології і символіки Ю. Липи, зокрема, відзначається, що термін раса трактується як історико-психологічний, показана символізація трипільської культури в історії України. Звернена увага на негативне ставлення Ю. Липи до СРСР як держави, де недотримано «органічності народів», на його ідею «власного шляху» України, існування геополітичних та духовних вісей України.

У розділі 4 «Діяльність Юрія Липи під час Другої світової війни» розкривається складне переплетіння різних видів його діяльності, починаючи з варшавського періоду окупації і продовжуючи вже після переїзду до Західної України. Висвітлені непрості відносини представників еміграції, у тому числі Ю. Липи, з нацистською окупаційною владою, обставини і форми його громадської, літературної, публіцистичної діяльності. Зокрема, згадується видання нелегального ідейно-політичного часопису «Вогонь», де Ю. Липа розвивав свої погляди на національно-державницький розвиток України, вказував на неорганічність для України комуністичного, фашистського, європейського режимів на противагу «здоровому націоналізму». Характеризується його роль як ідеолога Українського Чорноморського Інституту у Варшаві, приділена увага виданню праць та характеристиці їх змісту, який розвивав попередні ідеї Ю. Липи - «Чорноморська доктрина» і «Розподіл Росії» (1939-1941). Наведений ґрунтовний аналіз змісту публіцистики (друкованої та в рукописах) 1941-1943 рр., що тематично охоплювала різні питання: від проблеми національного міфу, ролі в історії України окремих діячів до роздумів над математикою. Звертаючись до лікарської і літературної праці Ю. Липи на Яворівщині (1943 – 1944), авторка показує його зв'язок з УПА та висвітлює його дослідницьку, літературну та публіцистичну діяльність у цей період.

Зміст роботи багатозаровий, вона включає великий обсяг фактичного матеріалу, проблема отримала достатньо комплексне вивчення. *Висновки* до дисертації логічні, відповідають її змісту, дають комплексне уявлення щодо різних аспектів біографії та діяльності Ю. Липи як представника українського національного руху. У роботі вміщені ґрунтовні Додатки, що включають родоводи, перелік пам'ятних місць, життєпис, бібліографія та ін. Оформлення дисертації відповідає існуючим вимогам МОН України. Необхідно відзначити, що дисертація представляє собою завершене наукове дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана в рамках науково-дослідної теми кафедри історії України та спеціальних історичних дисциплін Одеського національного університету

імені І. І. Мечникова «Формування модерного суспільства на півдні України у світовому контексті: витоки, тенденції, феномени» (№ 325, державний реєстраційний номер 0122U200054) (2022-2026 роки).

Ступінь обґрунтованості наукових положень та висновків. Наукові положення та висновки дисертації обґрунтовані використанням у ній різних методів дослідження, постановкою гіпотези про життєтворчість Ю. Липи та її розкриттям, критичним ставленням до даних історичних джерел, а також критичним сприйняттям та наявної історіографії. Науковість положень роботи опирається також на використання різних типів джерел. Авторкою була здійснена велика робота по акумуляції джерельної бази з архівів України (центральної (Київ) та місцевих (Полтава, Одеса, Кам'янець-Подільський, Львів) та закордонних архівів (зокрема Польщі). Зроблену авторкою роботу по нагромадженню джерельної бази характеризує, наприклад, той факт, що реєстр віднайдених листів, пов'язаних з Ю. Липою, складає близько 600 позицій. Науковий характер роботи підтверджується також спеціальним зверненням до характеристики методології дослідження, визначенням сфери застосування різних наукових методів. Слід відзначити, що, на наш погляд, роботі властива достатньо висока ступінь обґрунтованості висловлених наукових положень, розкриття змісту концепції життєтворчості, встановлення історичних фактів, реконструкції світогляду та ідеологічних засад Ю. Липи.

Головні наукові результати, ступінь їх новизни.

У роботі створено комплексну характеристику постаті Ю. Липи, його біографії та різних форм діяльності, більшість з яких була позначена так чи інакше його причетністю до українського національного руху, до витворення особливого бачення української ідеї, яке він сам розглядав як продовження традиції та відповідність своїй сучасності з перспективою національного майбутнього. У роботі вперше висвітлені численні нові факти та особливості освітньої, фахової, громадської, публіцистичної, літературної активності Ю. Липи у різні етапи його біографії. Показано формування та розвиток його ідеологічних поглядів, процесу їх транслювання в масову думку, поєднання ідей, зокрема, органічності народу, надпартійного Ордену, корпораційності, солідарності, з практичною організаційною діяльністю та публіцистикою. Наведено ґрунтовну характеристику його історіософських робіт геополітичного характеру, з'ясовані обставини підготовки різних праць до публікації, особливості видавничого процесу, реакції сучасників на праці та погляди Ю. Липи тощо. Можна погодитися з авторкою, що біографія Ю. Липи загалом новаторськи представлена як «життєтворчість». Водночас слід відзначити, що крізь призму реконструкції біографії Ю. Липи встановлено нові факти історії його родини, родоводу, розвитку громадського життя Одеси на початку ХХ ст., історії українського руху, Української революції, історії української еміграції в Польщі, історії УПА, історії преси, літератури, геополітичної думки тощо. Ступінь новизни висновків у роботі є високою.

Практичне значення отриманих результатів. Висновки дисертації, цінний фактичний матеріал можуть бути використані у різних сферах наукового та суспільного життя. Вони стануть у нагоді при висвітленні нових

аспектів дослідження історії українського національного руху у ХХ ст., його ідеологів та програмних ідей, при вивченні особливостей творення національної міфології у першій половині ХХ ст., з метою доповнення історії геополітичних ідей, а також історії української публіцистики тощо. Також отримані висновки можуть бути використанні в навчальному процесі у середніх та вищих закладах освіти, для доповнення відповідних фрагментів історії України, курсів з політології та спеціально геополітики. Результати дослідження можуть бути використані для формування історичної пам'яті, для популяризації історії України та української політичної думки у засобах масової інформації.

Академічна доброчесність. Робота є повністю самостійним, обґрунтованим науковим дослідженням, заснованим на використанні широкого кола джерел, випадків порушення академічної чесності (плагіату, фабрикації чи фальсифікації фактів), у тексті не виявлено. Робота відображає авторський погляд на проблему, наводяться необхідні посилання на джерела інформації.

Відповідність змісту дисертації спеціальності, з якої вона подається до захисту.

Дисертаційне дослідження Кучеренко С. В. відповідає спеціальності 032 «Історія та археологія».

Зауваження та рекомендації:

1. У роботі зустрічаються технічні та стильові погрішності (зокрема, на с. 85 – помилка у прізвищі «Коллард» та ін.).

Також присутні деякі діалектичні терміни (теренний, зелозбірки, первні – початки та ін.)

2. При характеристиці історіографії можна було б докладніше зупинитись на українській діаспорній літературі, на умовах створення біографічних праць, їх змісті, традиції, що ними створена.

3. Серед дослідницьких завдань можна було б вказати здійснення періодизації життєвого шляху Ю. Липи, що і було фактично здійснено у самій роботі.

4. У своїй роботі «Мазепинці-самостійники в Одесі» Т. Максим'юк (Чорноморська минувшина», 2006) відкриття видавництва у місті у 1917 р. розташовує у наступному порядку: спершу згадується видавництво «Воля і Доля», а потім – «Народний Стяг» Лип. У дисертації порядок згадки видавництв інший. Чи є це відповідним фактичній хронології, який варіант є точнішим з хронологічного погляду?

5. Авторка серед використаного інструментарію згадує «родознавчий» метод (с. 53) – хоча зміст методу описаний коректно, представляє інтерес, цей термін - новація авторки, яка визнає необхідність міждисциплінарності, чи він поширений й у інших спеціальних дослідженнях?

6. Зустрічаються висновки до деяких структурних одиниць, які не повністю відображають багатозаровість, наповненість їх змісту.

7. На с. 128 згадується, що Ю. Липа, у порівнянні з В. Щербаківським, «вільніше поставився до хронології, збільшивши тривання

трипільської доби». Бажано уточнити, яке датування, якого дотримувався Ю. Липа, мається на увазі, на чому він засновував своє бачення хронології – з огляду на те, що у сучасній науці теж є тенденція до перегляду датування трипільської культури.

8. На наш погляд, можна було б більше уваги приділити зовнішнім впливам на формування поглядів Ю. Липи та їх сприйняття з боку сучасників. Зокрема, бажано було б дати відповідь на питання: чи мали місце зовнішні впливи на сформування інтересу Ю. Липи до корпораційної ідеї (ідея корпорації (конвенту) студентської мала місце в польському досвіді студентського руху, зокрема), чи здійснювали вплив зовнішні політичні обставини міжвоєнного періоду на сприйняття цієї ідеї з боку представників українського руху? Чи цікавився Ю. Липа еugenікою у міжвоєнний період? На цей інтерес певним чином вказує вже у воєнний період його робота «Евгенічні думки» (1944), згадана у дисертації.

Висновок щодо дисертації:

Дисертаційна робота Кучеренко Світлани Володимирівни «*Юрій Липа в українському національному русі першої половини XX століття*», що подана на здобуття наукового ступеня доктора філософії (в галузі історії) за спеціальністю 032 – Історія та археологія (галузь знань 03 – Гуманітарні науки) має високу ступінь актуальності, є завершеним науковим дослідженням, виконана на високому теоретичному рівні, із введенням до наукового обігу широкої джерельної бази, всі положення в роботі, її висновки сформульовані логічно і обґрунтовано, їм притаманна наукова новизна. Всі наукові завдання, поставлені у роботі, виконані, мета роботи досягнена. Була сформована джерельна база, що включає архівні матеріали з архівосховищ як України, так і закордонних зібрань, яка дозволила відтворити різні аспекти біографії, діяльності та творчості Ю. Липи як представника українського руху, ідеолога багатьох організаційних форм руху, автора історіософії України, що опиралася на положення геополітики, послідовного прибічника та виразника ідеї самостійності та «органічності» України. На основі сукупності дослідницьких методів, а також за допомогою постановки гіпотези щодо отождолення біографії Ю. Липи з процесом життєтворчості, було реконструювано різні аспекти біографії Ю. Липи, у тому числі його участь у організації українського суспільного та суспільно-політичного життя; його різні «географічні» етапи біографії; відтворено коло спілкування в процесі громадської, літературної, публіцистичної тощо діяльності; встановлено процес створення окремих праць і творів; розкрита особливість ідеологічних засад та висвітлено шляхи їх поширення серед широкого загалу; відновлені пов'язані з Ю. Липою аспекти історії різних організацій, установ тощо, загалом українського руху першої половини XX ст. Авторка ввела до наукового обігу великий масив фактичного матеріалу, використала сучасні методологічні методи, міждисциплінарний підхід. Дослідження теми пройшло апробацію. С.В.Кучеренко здійснила публікації з теми свого дослідження, у тому числі 6 фахових.

Сфера практичного використання результатів роботи є широкою: як у науковій сфері для подальших досліджень різних аспектів історії українського

національного руху та політичних ідей, історії персоналій, так і у педагогічній сфері, з метою наповнення змісту навчальних курсів, розробки нових курсів, а також у справі формування історичної пам'яті.

Враховуючи вищесказане, вважаємо, що дисертаційна робота Кучеренко Світлани Володимирівни відповідає вимогам, що передбачені наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 року № 40 «Про затвердження Вимог до оформлення дисертацій» (зі змінами), постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» із змінами, внесеними згідно з Постановою КМУ № 341 від 21.03.2022 та № 502 від 19.05.2023 року, а також «Положенням про здобуття наукового ступеня доктора філософії в Одеському національному університеті імені І. І. Мечникова» (нова редакція), що було затверджено наказом ректора від 19 грудня 2024 року, та може бути рекомендована до захисту на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 032 «Історія та археологія» (галузь знань 03 «Гуманітарні науки») у спеціалізованій вченій раді, а її авторка С. В. Кучеренко заслуговує на присудження ступеню доктора філософії за спеціальністю 032 «Історія та археологія».

10.08.2026

Рецензент:

кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри історії України та
спеціальних історичних дисциплін
Одеського національного університету
імені І. І. Мечникова

Новікова Л.В.

*Підпис к.іст.н., доцента
Л.В. Новікової перевірено.
Доктор І. Мазанюк*

